

УДК 343.1

О. М. Литвинов,

О. В. Олішевський

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ДІЇ СЛІДЧОГО З РОЗСЛІДУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНІЙ СПРАВІ: КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

Проаналізовано погляди науковців на організацію розслідування окремого злочину. Визначено перелік та сутність організаційних дій слідчого з розслідування у кримінальній справі на рівні криміналістичної методики.

Одним з підвидів організаційної функції слідчого є організація розслідування у кримінальній справі. Останню ще називають поняттями «організація розслідування злочину», «організація конкретного акту розслідування», що становлять собою один рівень – криміналістичної методики (методичний, стратегічний або базовий рівень).

Над проблемами організації розслідування злочину працювали Р. С. Белкін, Д. О. Влезько, А. Ф. Волобуєв, С. І. Гріцаєв, Г. А. Густов, В. Д. Зеленський, В. О. Коновалова, О. М. Ларін, І. П. Можаяєва, В. А. Сас, В. В. Степанов, Г. А. Хань, А. В. Черечукіна, В. Ю. Шепітько, М. П. Яблоков та ін. Теоретичні розробки даного напрямку діяльності не мають однозначного характеру. Організаційні дії слідчого з розслідування науковці визначають по-різному. Такий стан речей породжує невизначеність, дискусії та актуальність дослідження. Тому мета даної статті – проаналізувати існуючі погляди, усунути двозначності, суперечності, спробувати визначити перелік організаційних дій слідчого з розслідування у кримінальній справі на рівні криміналістичної методики.

Перейдемо до аналізу того, що автори включають в організацію розслідування у кримінальній справі. Структура організації конкретного акту розслідування, як зазначає В. Д. Зеленський, така:

- організація отримання початкової інформації та порушення кримінальної справи;
- визначення та конкретизація цілей розслідування, визначення предмету розслідування і конкретизація предмету доказування;
- визначення сил і засобів для досягнення цілей розслідування;
- планування розслідування;
- створення оптимальних умов для слідчих інших дій;
- мобілізація учасників розслідування для якісного виконання ними своїх функцій;
- організація слідчих дій і тактичних операцій;
- координація дій учасників розслідування;
- взаємодія з органами дізнання та іншими органами і посадовими особами, які беруть участь в розслідуванні;
- організація виявлення підозрюваного та викриття обвинуваченого;
- контроль за змістом, своєчасністю, активністю і результативністю дій всіх учасників розслідування;
- організація завершального етапу розслідування [1, с. 42–43].

Загалом дана структура заслуговує на схвальну оцінку, однак вважаємо за необхідне внести деякі уточнення. Визначення цілей або цілепокладання – це смисло-утворюючий зміст практики, що полягає у формуванні цілі як суб'єктивно-ідеального образу бажаного (цілеформування), і втілення її в об'єктивно-реальному результаті діяльності (цілереалізація). Ціль реалізується за допомогою засобів, які являють собою сукуп-

ність об'єктивних матеріальних факторів і способів дій людини, що ведуть до досягнення цілі [2, с. 755].

На наш погляд, організація відносно цілепокладання є допоміжним до способу дії процесом, що веде до досягнення цілі. Тобто організація у розслідуванні злочинів має прикладне, а не цільове значення. Якщо дотримуватися підходу авторів, які включають цілепокладання в організацію, то ціль тут перетворюється на засіб, а засіб – на самоціль. Цілепокладання є утворюючим процесом, визначає структуру розслідування злочину, в той час як організація розслідування злочинів – це допоміжний до розслідування процес, сутність якого не у створенні, а в упорядкуванні елементів структури розслідування. Крім цього, як і кримінально-процесуальна діяльність, завдання розслідування визначені в КПК України.

Тому визначення та конкретизація цілей розслідування, а тим більше визначення предмету розслідування і конкретизація предмету доказування не можуть входити до структури організації конкретного акту розслідування. Якщо йти за логікою В. Д. Зеленського, то постає питання зайвого існування науки кримінального процесу, що далеко не так.

А. В. Дулов визначає такі етапи організації розслідування.

1. Вивчення інформаційної моделі криміналістичної структури даного виду злочину.

2. Вивчення первинної інформації, що стала підставою до порушення кримінальної справи.

3. Розробка всієї суми питань, які можна (і необхідно) поставити перед собою в результаті аналізу та синтезу всіх наявних фактів.

4. Визначення сукупності питань, на які потрібно шукати відповіді в ході розслідування, що дозволить перейти до формування завдань.

5. Виявлення сукупності завдань, які необхідно вирішувати, виходячи з наявної та прогнозованої інформації, дозволяє перейти до етапу побудови прогностичної моделі діяльності.

6. Розробка прогностичної моделі розслідування завершується етапом прийняття рішення про направленість діяльності, проведення конкретних дій [3, с. 281–285].

З позицією А. В. Дулова важко погодитись. Організація є допоміжною до розслідування діяльністю, а не замінює її. Вивчення інформаційної моделі злочину, первинної інформації відноситься до криміналістичної методики, визначення сукупності питань, формування відповідних завдань є одними з головних пізнавальних складових самого розслідування. Лише останній пункт, де мова йде про модель розслідування і направленість діяльності, складає організацію.

А. В. Черечукіна стратегічний рівень поділяє на такі етапи організації діяльності слідчого:

1) збирання та оцінка інформації, її вивчення, визначення шляхів і завдань розслідування. Він включає в себе:

- збір первинної інформації, її вивчення, аналіз слідчої ситуації;
- визначення конкретних цілей етапу розслідування;
- висування версій, їх логічне дослідження і визначення наслідків;
- уточнення конкретних завдань розслідування на етапі, що має відбутись;

2) визначення шляхів вирішення сформованих завдань, що включає:

- визначення сукупності дій, які необхідно виконати для перевірки версій (у всіх можливих варіантах);
- співставлення варіантів між собою та з цілями етапу розслідування, вибір оптимального і тактично доцільного в даній ситуації комплексу дій;

3) вибір засобів, що забезпечують виконання наміченого комплексу дій. Він складається з:

- перевірки наявності та стану засобів (матеріальних, людських, інших), що є в розпорядженні слідчого;
- вибір найбільш доцільних засобів забезпечення намічених дій.

4) визначення часу, необхідного для здійснення запланованих заходів, вибір місця проведення кожної наміченої слідчої дії. Тут вирішуються:

- який час потрібен для виконання кожної запланованої дії окремо та їх комплексу в цілому;
- чи достатньо для цього строку, передбаченого КПК;
- коли повинна початись кожна із запланованих дій;
- в якому місці вона буде проводитись, способи виклику або доставляння учасників на місце проведення слідчої дії [4, с. 224–225].

Міркування щодо виправлень до запропонованих В. Д. Зеленським, А. В. Дуловим елементів, етапів організації повною мірою стосуються і поглядів А. В. Черечукіної. Однак в останнього автора етапи подані більш змістовно і деталізовано.

Таким чином, на підставі викладеного вище можна виділити наступні організаційні дії слідчого на методичному рівні та коротко проаналізувати правові норми, що їх регламентують.

1. *Планування розслідування кримінальної справи.* Цій дії присвячено чимало уваги, вона є достатньо розробленою, а тому зупинимось лише на правовому її регулюванні. Нормативно планування розслідування закріплено на рівні відомчих правових актів. Зокрема, у п. 4.7 Положення, затвердженого наказом МВС України № 456, на слідчого покладено обов'язок здійсню-

вати «узгоджене планування слідчих дій і оперативно-розшукових заходів, спрямованих на дослідження обставин у кримінальних справах і встановлення осіб, що вчинили злочини» [5]. Результати проведеного нами анкетування слідчих ОВС засвідчили наступне: 93 % респондентів зазначили, що складають письмовий план розслідування кримінальної справи. Однак 34 % з цього числа визнали, що в більшості випадків планування є формальним, для звітності, 18 % – схематичним, 48 % – обґрунтованим та розгорнутим.

Слідчий, згідно з підзаконними актами МВС України, планує свою роботу таким чином, щоб забезпечити своєчасне проведення необхідних слідчих дій у всіх кримінальних справах, які знаходяться в його провадженні. З цією метою він складає календарний план-графік роботи в усіх справах і матеріалах дослідчої перевірки, а також письмові плани в кожній кримінальній справі. Проте дослідчу перевірку складають не стільки слідчі дії, скільки проведення оперативно-розшукових заходів, що не входять до компетенції слідчого.

Важко погодитися з позицією, що відображена в п. 3.20 Інструкції, затвердженої наказом МВС України № 777: «Якщо в результаті проведених першочергових оперативно-розшукових заходів і невідкладних слідчих дій особу, яка вчинила особливо тяжкий або тяжкий злочин, не встановлено або вона переховується від правоохоронних органів, слідчим складається відповідний план проведення необхідних слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, який погоджується з керівником органу дізнання. Виконання зазначеного плану контролюється керівниками служб за напрямками роботи» [6]. Слідчий не повинен складати план проведення необхідних оперативно-розшукових заходів з процесуальної і тактичної точок зору. В даному випадку необхідно вести мову про те, що план повинен складатися слідчим спільно з оперативним працівником (працівниками).

Аналіз нормативно-правових актів дає нам підстави говорити, що правових норм особистого планування слідчим розслідування злочинів небагато. Однак щодо кожного з наданих нами витягів з відомчих актів є певні зауваження, суть яких полягає у злитті в одній особі повноважень слідчого та оперативного співробітника, а також у вибірковості планування слідчими розслідування злочинів.

2. Залучення необхідних сил і засобів. Залучати означає заохочувати, спонукати до чогось; спонукати когось бути де; здобувати що-небудь тощо [7]. Стосовно розслідування мова йде про пошук, правове оформлення участі, спонукання, заохочення до діяльності працівників ОВС, спеціалістів чи інших учасників розслідування. Ця дія в деяких випадках може здій-

снюватися самостійно слідчим або (інколи лише) за допомоги начальника слідчого відділу, або через безпосереднє звернення до начальника ОВС чи іншого підрозділу. До норм, що стосуються залучення необхідних сил на методичному рівні, можна віднести п. 4.2 Положення, затвердженого наказом МВС України № 456, згідно з яким начальники міськрайлінорганів організують комплексне використання наявних сил і засобів на всіх етапах їх розкриття до закінчення розслідування в кримінальних справах або їх закриття [5]. В такому випадку слідчі у разі потреби приймають рішення та вносять відповідні пропозиції керівникові ОВС. Іншим прикладом є ч. 2 ст. 114-1 КПК України, відповідно до якої начальник слідчого відділу має право доручати розслідування справи декільком слідчим (створювати слідчу групу) [8].

3. *Налагодження взаємодії з органами дізнання та іншими органами і посадовими особами, які беруть участь в розслідуванні.* Це питання є достатньо розробленим у науковій літературі. Наголосимо лише на тому, що слідчому варто докладати значних зусиль для успішної її реалізації, оскільки результат взаємодії як єдине ціле перевершує суму дій будь-якого окремого суб'єкта.

4. *Мобілізація учасників розслідування.* Мобілізувати, крім військового значення, означає приводити до активного стану для успішного виконання якого-небудь завдання, для досягнення якоїсь мети [9]. КПК України надає слідчому право залучати до провадження розслідування інших осіб, проте якість виконання ними дій залежить значною мірою від уміння слідчого психологічно впливати на них. Тому мобілізація учасника розслідування – це приведення його до активного стану шляхом допустимих засобів і методів психологічного впливу для успішного виконання завдань розслідування.

Під психологічними засобами організації розслідування варто розуміти сукупність прийомів, методів активізації діяльності слідчого (розумові процеси, вольові зусилля, регуляція емоційних станів) та осіб, які беруть участь у розслідуванні [3, с. 276].

5. *Керівництво та координація дій учасників розслідування.* Часто в юридичній літературі поняття «координація» та «взаємодія» ототожнюються або перше включають у друге. Тут доречним буде висновок О. І. Кривенка з дослідження цього питання. Координація відрізняється від взаємодії, по-перше, за цілями, на які вони направлені. Метою координації є узгодження діяльності самостійних органів, підрозділів, посадових осіб, а метою взаємодії перерахованих суб'єктів є підвищення ефективності діяльності, направленої на вирішення єдиного завдання шляхом об'єднання зусиль. По-друге, за суб'єктами.

Суб'єктами взаємодії можуть бути будь-які незалежні в адміністративному порядку один від одного органи, підрозділи і посадові особи, які вирішують поставлені перед ними завдання шляхом об'єднання зусиль. Суб'єктами координації можуть бути лише ті посадові особи, які наділені компетенцією керувати, встановлювати порядок узгодження діяльності підпорядкованих їм підрозділів, органів, посадових осіб, тобто суб'єктів взаємодії [10].

Підсумовуючи викладене, слід звернути увагу на те, що організаційний аспект є іманентно властивим правовим основам та правовому регулюванню розслідування злочинів у цілому. Зазначені правові основи є розгалуженою системою нормативних приписів, переважна більшість яких зосереджена на відомчому рівні правового регулювання. Норми, що мають основоположний характер, або ті, що визначають принципові положення організації та здійснення даного виду діяльності, містяться і в Кримінально-процесуальному кодексі України. Проте для правового регулювання загалом характерна певна фрагментарність корегуючої дії, що не може негативним чином не позначатися на ефективності функціонування системи в цілому. Як перспективний напрям усунення цієї диспропорції вбачається необхідність переведення окремих найбільш принципових питань правового регулювання організації розслідування злочинів на рівень кодифікованих законодавчих актів.

Таким чином, до організаційних дій слідчого з розслідування у кримінальній справі, що мають криміналістичний характер, відносяться: планування розслідування кримінальної справи; залучення необхідних сил і засобів; налагодження взаємодії з органами дізнання та іншими органами і посадовими особами, які беруть участь у розслідуванні; мобілізація учасників розслідування; керівництво та координація дій учасників розслідування. При цьому, зазначене коло дій може мати місце на кожному з етапів розслідування злочину в більшій чи меншій мірі.

Список літератури: 1. Зеленский В. Д. О содержании организации расследования [Електронний ресурс] / В. Д. Зеленский // Актуальные проблемы криминалистики на современном этапе. – Краснодар, 2002. – С. 40–45. – Режим доступу: <http://www.law.edu.ru/script/cntsource.asp?cntID=100004690>. 2. Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. – 2-е вид., перероб. і допов. – К. : Голов. ред. УРЕ, 1986. – 800 с. 3. Криминалистика : [учеб. пособие] / А. В. Дулов, Г. И. Грамович, А. В. Лапин и др. ; под ред. А. В. Дулова. – Мн. : Екоперспектива, 1998. – 415 с. 4. Организация досудебного расследования : [учеб. пособие] / Л. В. Черечукина ; МВД Украины, Луганск. гос. ун-т внутр. дел. – Луганск : РИО ЛГУВД, 2005. – 536 с. 5. Положення про основи організації розкриття злочинів органами внутрішніх справ України : затв. наказом МВС України від 24 верес. 2010 р. № 456 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0105-11>. 6. Інструкція з ор-

ганізації взаємодії органів досудового слідства з оперативними підрозділами органів внутрішніх справ України на стадіях документування злочинних дій, реалізації оперативних матеріалів, розслідування кримінальної справи та її розгляду в суді : затв. наказом МВС України від 7 верес. 2005 р. № 777. – К., 2005. – 13 с. **7.** Новий тлумачний словник української мови : у 3 т. Т. 1 / [уклад. В. Яременко, О. Сліпушко]. – Вид. 2-е, випр. – К. : Аконіт, 2006. – 928 с. **8.** Кримінально-процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1001-05>. **9.** Новий тлумачний словник української мови : у 3 т. Т. 2 / [уклад. В. Яременко, О. Сліпушко]. – Вид. 2-е, випр. – К. : Аконіт, 2006. – 928 с. **10.** Кривенко А. И. Взаимодействие следователя и органов, осуществляющих оперативно-розыскную деятельность / монография : А. И. Кривенко. – М. : Юрлитинформ, 2006. – 192 с.

Надійшла до редколегії 02.03.2011

Проанализированы взгляды учёных на организацию расследования отдельного преступления. Определён список и сущность организационных действий следователя по расследованию уголовного дела на уровне криминалистической методики.

The scientists' opinions concerning the organization of a distinct crime investigation are analyzed. The list and the nature of investigator's organizational actions concerning the criminal case investigation on forensic tactics' level are determined.